

İSLÂM TOPLUMUNUN ELEŞTİRİ KÜLTÜRÜYLE İMTİHANI

İnsanoğlu yapısı gereği övülmeyi, taltif edilmeyi, ön plana çıkarılmayı ve üstün tutulmayı önemseyen bir varlıktır. Müspet ifadelerden hoşlanırken menfi yönlü sözleri ise sevmemektedir. Bir insanın hayatı tümüyle müspet veya menfi olmamakta, her ikisinden de nüveler bulunabilmektedir. Zaten tek yönlü giden, sadece müspet veya menfi olayların yaşandığı bir hayat olsa, o zaman yaşamın değeri anlaşılmayacaktır.

Dünyanın kurulma sebeplerinden olan hak ile batılın savaşında olduğu gibi, insan için hayatında doğru ve yanlışın mücadelesi vardır. Bu mücadele, bireyin kendi hayatında yaşandığı gibi, toplum içinde de bireyler arasında ortaya çıkmaktadır. Her insanın her yaptığını diğerleri beğenecek hali yoktur. Beğenilmeyen durumlarda, eleştirme, kendince doğruya işaret etme söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla, beğenmeme, eleştirme, hoşnut olmama kültürü diye bir olayın meydana gelmesi kaçınılmazdır.

Eleştirinin doğruyu bulma noktasında önemi büyüktür. Her insanın bütün yaptıklarını doğrudur demesi, aslında sağlıklı bir anlayışın ürünü değildir. Eksiklikleriyle var olan insanoğlunun, kendisi veya başkaları tarafından tespit edilen eksik veya olumsuz yönlerinin farkına varması, mümkünse düzeltilmesi, her şeyden önce kendi menfaatine olan bir durumdur. Çünkü giderilen her bir eksiklik, tamamlanan, güzelleşen, en iyi olma yolunda giden kişi olarak birey için kazanç demektir. Düzeltilmeyen her bir eksik nokta, sahibine zarar vermeye devam edecektir.

Eleştiri yapma hakkı herkesin uhdesinde olan bir durumdur. Ancak bu mekanizmanın kullanılması açısından farklı durumlarla karşılaşmak mümkündür. Bazı eleştirilerde, art niyetli, kasıtlı ve herhangi bir fayda amacı olmayan, tamamen karşı tarafı tahkir etme, ona galebe çalma, onun rezil olmasını isteme söz konusudur. Buna mukabil, yapıcı, karşısındaki bireyin eksikliklerini gidermeye matuf, eksiklik varsa benim de eksikliğim, onu beraberce giderelim anlayışıyla tamamen kardeşçe meydana gelen bir başka yön vardır. Birinci bakış açısı, Müslümanca olmayan, ona yakışmayan ve nefsin ve şeytanın dürtüleriyle bir nevi onun istekleriyle şekillenen bir yapıda iken, ikincisi ise, Rabbimizin ve O'nun Nebi'sinin arzusudur. Yani Müslümanca bir yaklaşım, şahsiyetli bir duruştur. Bugün bunlardan hangisi daha fazla hayatımızda yer ediyor diye düşünüldüğünde, her birimiz, şüphesiz birinci maddeyi işaret ederiz. Bu durum, Müslümanlığımızın liyakatinin indiği seviye ve amansız düşmanımız olan nefsin ve şeytanın isteklerini yerine getirme açısından düşündürücüdür.

Bugün eleştiri kültüründen anladığımız, karşı tarafı imkânlar çerçevesinde en ağır bir şekilde nasıl alt edebiliriz düşüncesi çerçevesindedir. Eleştirilerimiz, yapıcı olmaktan ziyade, galip gelme, üstün olmadan başka bir niyetle yapılmamaktadır. Eğer kendimize geniş bir alan bulabilirsek, eleştiri sınırlarımızı kendimiz bile tahmin edememekteyiz. Yazılı ve görsel basın dâhilinde yer alan haber ve yazıların belli kanun ve yönetmeliklere uyma zorunluluğu bulunmaktadır. Oralarda yazı yazarlar eleştiri sınırını geçip hakarete varan

eylemlerde bulunduğunda, kanuni olarak hak arama yollarına gidilebilmektedir. Ancak son yıllarda hayatımıza giren sosyal medya iletişim araçlarında açılan sahte hesaplarla istenilen kişilere en ağır eleştiri hatta hakaret ifadeleri kullanılabilmektedir. Bu durum, bizim belli sınırlarımız olmadığı durumlarda neler yapabileceğimizin en çarpıcı göstergesidir. Birilerini eleştirme hakkımız varken onun bile bir çerçevesi/sınırı olduğunu düşünmemiz gerekmektedir. Her birimizin hak ve hukukunu oluşturan özgürlük alanı, eleştiri noktasında da başkasının özgürlük alanına kadardır. Ondan daha ötesi ise eleştiri değil hak ve kişisel hukuka tecavüz olmaktadır.

Her insan, kendi bilgi ve donanımı çerçevesinde hareket eder. Bilgisi ve irfanı zengin olan kişilerin ilmi arttıkça meyveli ağaç misali dalları aşağıya eğilir, bir nevi mütevazılaşır. Eğer insan, edindiği bilgi ve becerilerden nasipdar olmamışsa, bir kavak ağacı misali kendisinde birçok şey görür ancak hiçbir kimseye faydası yoktur. Bu kabil insanlar, her ne kadar bilgili olsalar, insan yetiştiren kurumların başında olsalar bile, cahil bir kişiden farksız eylemler içinde olabilirler. Diğer eylemlerinde olduğu gibi, eleştiri kültüründe de sınır tanımayabilirler. Başkasının hak ve hukuku çiğneniyormuş dikkat etmeyebilirler. Dolayısıyla, her insan, edindiği bilgi ve becerilerinin yanında, eleştiri yaparken, İslam ahlakının hak ve hukuk noktasını zihninden çıkarmamalıdır.

Hem gelenek ve göreneklerimizde hem de İslam kültüründe eleştiri yer almıştır. Âlimlerimiz birbirleriyle tartışırken, karşıdaki insan kazansa da ondan bir şeyler öğrensem düşüncesiyle hareket etmişlerdir. Mesela İmam Şafi, tartışma yaşarken karşıdakinin galip gelmesini ve neticede hikmete ulaşmayı yeğlemiştir. Günümüzde yapılan tartışmaları gözden geçirdiğimizde, zihinlerimizi şöyle bir kontrol edersek, hangi münakaşadan sonra taraflardan birisi diğerine sen bu konuda doğru söylüyorsun demiştir. Tartışmalarda yapılan karşıyı kıyasıya eleştirme ve onun eksik yönlerini tespit etme yönündedir. Bugün bu durumda olduğumuz için ilmi inkişafımızı gerçekleştirememekteyiz.

Bugün birey, idareci, gruplar ve toplum düzeyinde yeniden eleştiri kültürünü gözden geçirmeye ihtiyacımız var. Bireyler olarak hiç eleştiriye açık değiliz, biri bizi eleştirdiği zaman, söylediğinin ne olduğuna bakmadan sanki o bizim düşmanımız gibi yaklaşım sergileyebiliyoruz. İdarecilerimiz, yönetimde olmaları hasebiyle birçok kişinin muhatabı, isteklerin yerine getirilme merci konumundadırlar. Yaptıkları birileri tarafından eleştirildiğinde peşinen tepki gösterme yerine, ilk başta anlama, eğer haklı yönü varsa eleştiriye muhatap olan noktayı izale etmeye gitmelidir. Eleştiride bulunanlar da, isteklerini hakaret etmeden, kızıp bağırmadan usulüne uygun bir şekilde yapmalıdır.

İslam toplumunda dini grup olarak ifade edebileceğimiz yapılarımız bulunmaktadır. Buralar, birçok ilmi ve irfani faaliyetlerin icra edildiği merkezlerdir. Ancak söz konusu gruplar olan; tarikat, dernek, vakıf, cemaat ve sivil toplum kuruluşların liderlerine karşı sorgulanamaz, yaptıklarında bir hikmet vardır kabilinden bir yaklaşım vardır. Eğer lideri eleştirme yoluna giderseniz hemen o yapıda tecrit hatta ihraç edilebilirsiniz. Maalesef

onların da insan olduğunu, yanlış yapabilme durumlarının bulunduğunu bilmek istemiyoruz. Bu durum, liderlerin yanlış yapma, eğer yanlış yapmaya devam ederse, peşinden sürüklediği insanları yanlış yerlere götürme ihtimali ortaya çıkarmaktadır. İslami faaliyetler içinde olduğunu söyleyen hiçbir kimse Allah'ın kitabının ve Rasûlü'nün uygulamalarının dışında değildir. Eğer gruplarımız içinde sorgulanamaz, eleştirilemez bir yapı oluşturmuşsak, o yapıya İslami değil başka bir ad bulmamız gerekmektedir. Hiçbir grup liderinin, bulunduğu konumu koruma adına dinin önüne geçme salahiyeti yoktur. Bireyler kendi hayatlarında özeleştirici kültürünü hayata geçirebilirlerse, bu gruplara, idareye ve toplumsal bakışa yansacaktır. Her şey bireyden başlamalı, daha sonra gruplara ve topluma etki etmelidir. Çünkü toplumu oluşturan en küçük nüve bireylerdir.

Bir Müslümanın önüne çıkan bir meselede müracaat edeceği kaynaklar bellidir. Eleştiri noktasında da öncelikle Allah'ın kitabı ve Rasûlü'nün uygulamasına bakmak esastır. Kuran- Kerîm'de, tarihte yaşamış hükümdarlara, bireylere ve bazı Peygamberin hakkında ilahi emir bulunmayan konulardaki uygulamalarına yönelik eleştirel ifadeleri tespit etmek mümkündür. Kur'an-ı Kerîm'de eleştiri kültürü, çoğunlukla önceki Peygamberlerle dönemin hükümdarları arasında gerçekleşmektedir. Hz. Musa'nın Firavunla ve Hz. İbrahim'in Nemrutla yaşadıkları bu çerçevededir. Bu noktada eleştirisinin nasıl yapılacağına dair Hz. Musa'nın Firavuna giderken Rabbimizin "Ona (Firavun) yumuşak söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar" (Taha, 20/44) beyanı, eleştiri yaparken bile uygun bir üslubu takip etmek gerektiğine işaret etmektedir. Kur'an'da Hz. Peygamber'in hakkında vahiy bulunmayan bazı konularda eleştirildiğine dair bilgiler vardır. Bunlardan en önemlisi, Abese suresinin başında, Hz. Peygamber'in Mekke'nin önde gelenlerine İslamı anlatırken yanına gelen Abdullah İbn Ümmü Mektum'a "Biraz dur, sen nasılsa Müslümansın, ben onlara dini anlatayım" yaklaşımı eleştirilmektedir. Bir başka ayette ise, Allah Rasûlü'nün münafıkların başı Abdullah b. Übeyy'in kabrinin başında dua ve istiğfarda bulunması üzerine Rabbimiz, "Yapılan bu isteğin kabul edilmeyeceği, bir elçi olarak oraya gitmemesi gerektiği" (Tevbe, 9/80, 84) beyan edilmiştir.

Allah Rasûlü'nün hayatında eleştiride bulunduğuna ve kendisini eleştirenlere karşı nasıl hareket ettiğine dair bilgiler vardır. Mesela O, hiçbir zaman sahabilerden sadır olan, eleştirilmesi gereken uygulamalara direkt muhatabının ismini vererek hitap etmemiştir. Sizden bazıları şunu şunu yapıyor, bu doğru değil, onlar bu meselede şu şekilde hareket etsinler şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Huneyn savaşında Mekkeli yeni Müslüman olanlara kalplerinin İslam'a ısınması için fazla ganimet vermesini kabul etmeyen ve bu konuda Allah Rasûlü'nü eleştiren Medineli Müslümanlara, onlara malları verdim, buna mukabil sizin yanınızda da ben varım diyerek eleştirenlerin tepkisini hiçbir olumsuz hal ve tavır göstermeden ortadan kaldırmıştır.

Kur'an ve Hz. Peygamber'in uygulamaları net bir şekilde ortada iken, bugün Müslümanlar olarak eleştiri yaparken ölçsüz hareket etmememiz gerekmektedir. Ölçü,

Kur'an ve Sünnet çerçevesidir. Muhataplarımız her kim olursa olsun farklı düşündüğümüz, eleştirmek durumunda olduğumuz hal her ne olursa olsun mutlaka onun karşıya iletilme üslubunun, adabının olduğunu unutmamak gerekir. Haklı gerekçelerle ancak uygun olmayan üslupla sunulan eleştiriler aksi yönlü sonuçlara sebebiyet verebilir. Dolayısıyla hakaret etmeden, aşağılamadan, üslubu ve gerekçeleri iyi ayarlayarak herkesin bir başkasını eleştirme, yapılan uygulamalar hakkında farklı düşünme hakkı vardır. Bir Müslüman, dünya ve ahiret mutluluğunu hedefleyen, Müslümanların problemlerine çözüm üreten ve herhangi bir menfaat gözetmeyen yapıcı eleştirilerle İslam toplumunun gelişimine katkıda bulunmalıdır.